

Ukrajina - krajina na okraji?

Daniel Gurňák

Článok podáva stručnú historicko-geografickú analýzu formovania ukrajinského národa a štátu od najstarších čias, so zameraním na jej sociálnoekonomický vývoj. Práve téza o "nehistorickosti" Ukrajiny a Ukrajincov sa stala jedným z argumentov ruského prezidenta pri zdôvodňovaní ruskej invázie 24. februára 2022 do tejto krajiny. Zarážajúce je, že tento naratív má podľa prieskumov verejnej mienky pomerne silný ohlas i na Slovensku a medzi Slovákmi – národom, ktorého existencia, nehovoriac už o štátnosti bola práve pred sto rokmi a ešte dlho potom taktiež sponchyňovaná.

Úvod

Ukrajina predstavuje smutný paradox. Napriek tomu, že ide po Rusku o druhý najrozľahlejší európsky štát (o desatinu väčší ako Francúzsko), ktorý mal v čase svojho vzniku v r. 1991 cez 52 mil. obyvateľov, nielen jeho susedia, ale asi väčšina medzinárodného spoločenstva na ňu nazerala ako na akúsi perifériu Európy, či naopak zaniknutého Sovietskeho zväzu. Komplikovaný vnútropolitický a ešte viac ekonomický vývoj mladej krajiny nedôveru voči novému štátu ešte prehľboval.

Občas sa hovorí, že zdanie klame. O pomenovaní nášho ťažko skúšaného východného suseda to platí určite. Ukrajina sa aj v povedomí nemaléj časti našich občanov za uplynulé tri desaťročia zapísala ako ekonomicky rozvrátená postsovietska krajina s neúnosne vysokou mierou kriminality, korupcie a biedy. Pritom sa dá predpokladať, že ako to už býva zvykom, len malá časť tých, čo si vedia okamžite vytvoriť jasný názor na vec, túto krajinu aj osobne spoznali, či sa dokonca dostali ďalej ako po najbližšie prihraničné trhoviská v Užhorode alebo v Mukačeve. Skrátka pre mnohých je Ukrajina krajina niekde na okraji, zatiaľ čo my (Slovensko) sme v strede. No bolo to tak naozaj vždy? Naozaj hneď za Vyšným Nemeckým začína východná Európa?

Ukrajinské územie ako starodávna križovatka národov a kultúr

Nie je tu priestor rozoberať hlbšie historické a geopolitické súvislosti, no aspoň stručne. Priestor juhozápadnej časti východnej Európy bol síce od staroveku vnímaný ako okraj civilizovaného antického sveta Grékov a neskôr Rimanov

a správy o ňom boli sporadické, no už vtedy fascinovala autorov jeho rozľahlosť a veľké rieky s Dunajom a Dneprom na čele. Územie Ukrajiny pokrýval západný okraj súvislého stepného pásma, ktoré od najstarších čias prehistórie osídľovali kočovné kmene, spomeňme Skýtov, Sarmatov, neskôr Hunov, Avarov, Chazarov, Maďarov, Pečenehov, Kumánov, Tatárov... (Homza, Gurňák 2015). Napriek ustálenému povedomiu, nešlo o primitívne obyvateľstvo so slabou rozvinutou kultúrou, ale o obyvateľstvo, ktoré sa dokonale prispôbilo životu na rozľahlých vnútrozemských stepných planinách Euroázie. Okrem chovu dobytka sa tieto národy venovali obchodu, ale boli medzi nimi aj zruční remeselníci – ich ozdoby, zbrane a šperky dodnes fascinujú odborníkov i verejnosť (Téra 2019) – mimochodom objavili sa správy, že skýtske zlaté predmety v ukrajinských múzeách sú i predmetom špeciálneho „záujmu“ ruských okupačných síl (Ballová 2022).

Na pobrežiach Čierneho mora vrátane Krymu stáročia prosperovali mestá, ktoré sprostredkovali obchod na všetky strany. Severne od pásma stepí na strednej a severnej Ukrajine, ako aj na úpätiach Karpát sa zasa usádzalo roľnícke obyvateľstvo, tak ako inde v strednej Európe. Tu sa pri veľkých a splavných riekach sformovali ranostredoveké sídla – centrá obchodu, ale aj moci nových cudzincov zo severu – Varjagov alebo Vikingov – lúpežníkov, bojovníkov a zároveň i obchodníkov v jednom. Práve ich náčelníci vytvorili so svojimi družinami základ ruského štátu. Pojem Rus alebo Rús označoval spoločenstvo Varjagov, no neskôr sa rozšíril i na okolité slovanské obyvateľstvo východnej Európy. Pojem Rus, ruský (Rus, ruskij) znamenal v stredoveku východoslovanský, pravoslávny (od konca 10. storočia) alebo pod vládou potomkov Varjagov – teda rozvetvenej dynastie Rjurikovcov. Tá vytvorila zložité

tý útvar u nás označovaný ako Kyjevská Rus, ktorá sa rozdrobila na plejádú navzájom súperiacich menších kniežatstiev. Ich centrami boli ďalšie mestá, no medzi nimi aj po rozpade jednotného štátu až do 13. storočia stále vynikali Kyjev na juhu a Novgorod na severe ako hlavné centrá obchodu na severojužnej trase od Baltského k Čiernemu moru. Najzápadnejšie kniežatstvá – Haličské a Volynské sa dokonca čoraz viac pripúťavali k Západu, teda k stredoeurópskym feudálnym štátom – Poľsku a Uhorsku (Homza, Malinová 2019).

Mongolské vpády v 13. storočí znamenali spustošenie väčšiny východnej Európy, zničenie miest na čele s Kyjevom, z ktorých sa už mnohé nedokázali vrátiť k predošlej prosperite. Južný stepný pás Ukrajiny sa premenil na Divoké polia – neisté pohraničné „územie nikoho“ medzi mongolskou Zlatou Hordou, resp. jej nasledovníkom Krymským chanátom na jednej strane a poľsko-litovským súštatím na druhej strane, ktoré pohltilo zdecimované ruské kniežatstvá na území Ukrajiny a Bieloruska (Rychlík a kol. 2015). Len ďalej na severe pokračovala existencia ruských kniežatstiev za cenu ich podriadenia sa Zlatej Horde. Medzi nimi si od 14. storočia začala získavať prevažnosť Moskva – jej panovníci si u chána kúpili titul veľkokniežaťa a postupne „zberali“ ostatné ruské územia, až na začiatku 16. storočia pohltili všetky – zrodila sa Moskovská Rus, ktorej vládcovia si prisvojili titul cisárov, teda cárov. Hospodársky však tento štát stagnoval – stredoveké obchodné trasy sa prerušili a moskovskí cári volili radšej politiku izolácie a obchod obmedzili iba na "strategické" komodity prinášajúce rýchly zisk (vtedy najmä vzácne kožušiny zo Sibíri), za ktoré nakupovali naopak nové kvalitné strelné zbrane zo západnej Európy, ktoré doma následne kopirovali.

Územie Ukrajiny sa od 13. storočia stalo pohraničným ťažko skúšaným územím, čo brzdilo jeho ekonomický rozvoj až do 18. storočia. Vďaka ruskej expanzii do severnej Ázie, ale aj rozvoju európskych námorných mocností zanikli postupne stáročne obchodné trasy cez stepné pásmo, čo prinášalo tlak na zvyšky kočovníkov (Krymských Tatárov a ďalších), aby si vylepšovali rozpočet lúpežnými nájzdami na roľnícke obyvateľstvo Ukrajiny a južného Ruska, pretože zajatci alebo korisť sa dali ešte predať na juhu v Osmanskej ríši. No podobné živobytie si vytvorila i špecifická skupina utečencov – kozáci, ktorí sa od 16. storočia usádzali v stepnom pásme a pomaly ho kolonizovali. Pôvodne roľníci, či drobní šľachtici hľadali slobodu v síce nebezpečných, ale voľných končinách pri dolnom Dnepri, v krajine označovanej ako Záporožie (krajina za Dneper-skými prahmi – perejami, ktoré sú dnes zaplavené Kachovskou vodnou nádržou). Stali sa obávanými a bezohľadnými bojovníkmi, ktorí kruto plienili, či už tatárske, ale aj poľské, či litovské mestá. Postupne si títo slobodní (neregistrovaní) kozáci vytvorili vlastnú samosprávu – Záporožskú Sič a okolité mocnosti s nimi od začiatku 17. storočia museli počítať ako s významným mocenským faktorom. Nie náhodou sa práve od záporožských kozákov odvodzuje genéza novodobého ukrajinského národa, ktorý bol od počiatku nútený sa brániť proti všetkým susedom. Práve kozácka hrdosť a nepoddajnosť sa stala ukrajinským národným mýtom a územie ovládnuté vodcom kozákov Bohdanom Chmeľnickým v polovici 17. storočia v bojoch proti poľsko-litovskému štátu ako zárodok prvého ukrajinského štátu. To však neznamená, že by sa Ukrajina vzdávala dedičstva Kyjevskej Rusi. Je paradoxnom dejin, že práve kozáci vzápätí priviedli východnú časť Ukrajiny pod vládu Moskvy. Už Bohdan Chmeľnický si uvedomil, že nedokáže udržať samostatný ukrajinský, či kozácky štát medzi Poľskom, Moskovským Ruskom a Osmanskou ríšou, preto v roku 1654 v Perejaslavli podpísal dohodu o podriadení sa moskovskému cárovi. Ten mal poskytnúť kozákovi pomoc v boji pri Poľsku, ale zároveň mal rešpektovať kozácku samosprávu. No situácia sa čoskoro vyvinula inak – vláda moskovských cárov čoraz viac okliešťovala samosprávu kozákov na Ukrajine. Nepomohlo ani ich lavírovanie a snaha spojiť sa s protivníkmi Ruska, ako napr. so švédskym kráľom.

Ten sa práve v márnej nádeji na spojenie s kozákmi nechal vylákať so svojou armádou v roku 1709 až na východnú Ukrajinu k Poltave, kde ho trojnásobná ruská presila pod vedením cára Petra I. Veľkého doslova prevalcovala. Od tých čias sa rozhodujúcim činiteľom aj v juhozápadnej časti východnej Európy stalo Rusko – práve od čias cára reformátora Petra I. Veľkého sa Moskovská Rus oficiálne premenovala na Ruské impérium – Rossijskaja imperija). Ruská expanzia v 18. storočí vyvrcholila porážkou Osmanskej ríše a anexiou územia jej vazala – Krymského chanátu. Zároveň sa Rusko podieľalo na delení Poľska, čo viedlo k pripojeniu veľkej časti Ukrajiny a zároveň k „ukľudneniu“ pomerov na území súčasnej Ukrajiny. Divoké polia sa stali minulosťou, rovnako ako kozácka samospráva – väčšina ukrajinského územia sa stala súčasťou cárskeho Ruska, len jeho západný okraj pod úpäťm východných Karpát si stihli privlastniť Habsburgovci ako korunné krajiny Halič a Bukovina (tá bola do vtedy súčasťou historického Moldavska).

Ukrajina, Malorusko, Novorusko?

Postupné ukončenie vojen v priestore Ukrajiny a koniec kočovníkov umožnili pozvoľne meniť „nevyužitý“ stepný pás na ornú pôdu. Na územia, kde už nehrozili nájazdy lúpežných hŕd sa sťahovalo ukrajinské i ruské obyvateľstvo, no iba ak to umožnila šľachta, ktorá tu získala rozsiahle pozemky, pretože v Rusku panovalo veľmi tuhé nevoľníctvo. Zúrodňovanie južných stepí juhovýchodne od dolného Dnepra pri Azovskom mori si však vyžadovalo pokročilejšie technológie – vrátane budovania zavlažovacích systémov. Preto sem počnúc cárovnou Katarínou II. boli pozývaní kolonisti z centrálnej Európy – najmä Nemci, ale azyl bol poskytovaný aj kresťanom ktorí unikali z pod osmanskej nadvlády – Bulharom, Grékom, Arménom, či kresťanským Turkom (Gagauzom) – všetkým boli sľubované rôzne výhody a privilégia. Pripomínalo to kolonizáciu amerického Divokého západu, ktorá sa rozbehla o pár desaťročí neskôr. Neskôr v 19. storočí boli kolonizované i menej úrodné, ale rozsiahle územia na severozápade Ukrajiny v oblasti Polesia a Volyne, kde okrem početných poľských kolonistov pribudli napr. aj Česi. Samozrejme postupne čoraz rýchlejšie rástol i počet Ukrajincov, no južné územia lákali aj „Veľkorusov“ – etnických Rusov

z centrálneho Ruska.

Od počiatku 19. storočia sa zároveň Ukrajina menila na obilnicu Európy. Novozaložené prístavy, medzi nimi najmä Odesa, rýchlo rástli práve vďaka vývozu obilia. Jedna z najstarších železničných tratí v Rusku (okrem tej spájajúcej Petrohrad s Moskvou) bola trať v regióne Podolia, ktorá viedla z Odesy východne a severovýchodne od Dnestra až do Rakúsko-Uhorka do Lvova, kde sa napájala na ďalšie železnice. Práve táto železnica umožnila vývoz západoukrajinského obilia do sveta, pričom Odesa sa stala multikultúrnym a pomerne kozmopolitným mestom, na rozdiel od pomerne provinčného Kyjeva. Podobne smeroval ekonomický rozvoj aj na západné ukrajinské územia – Halič v rámci Rakúsko-Uhorska. No treba povedať, že v rámci habsburskej monarchie išlo o jedno z najmenej rozvinutých území (spolu s Bukovinou). Avšak samotný Lvov sa rozvíjal ako hlavné mesto tejto krajiny, ktorej súčasťou bolo i južné Poľsko. V rámci monarchie boli aj na území Haliče zakladané podniky vďaka silnému kapitálu z priemyselných častí monarchie. Išlo najmä o podniky spracúvajúce poľnohospodárske produkty – pivovary, liehovary, cukrovary, mlyny a pod. Halič, podobne ako susedné Uhorsko, mal byť v prvom rade obilnicou podunajskej monarchie.

Výrazným impulzom pre ekonomický rozvoj územia dnešnej Ukrajiny bol vznik a rozvoj priemyslu. Prvou základňou sa postupne stávali lodenice v námorných základniach – najskôr Sevastopol na Kryme. Ten mal síce strategický a dobre chránený prístav, no odľahlá poloha polostrova sťažovala dovoz potrebných surovín, preto sa oveľa výhodnejšou lokáciou stal Mykolajiv neďaleko ústia Dnepra v hlbokom ústí rieky Južný Bug. Po riekach sa dalo ľahko dopravať drevo ako materiál na stavbu lodí a neskôr aj blízko do nálezísk železnej rudy a uhlia umožnila ľahký prísun železa na stavbu moderných parných lodí. Okrem toho trpká skúsenosť z Krymskej vojny, kedy sa ukázala zraniteľnosť vysunutej námornej základne v Sevastopole, zvýraznila obranné výhody polohy Mykolajiva (vtedy Nikolajeva), ktorý sa neskôr stal hlavným producentom vojenských lodí Ruského impéria a aj Sovietskeho zväzu.

Hlavnou priemyselnou oblasťou sa však už v druhej polovici 19. storočia stával Donbas. Prvé priemyselné podniky v cár-

skom Rusku vznikali v hlavných metro-polách Petrohrade a Moskve, kde bol kapitál i dostatok pracovnej sily, no chýbala tu väčšina surovín, ktoré sa spočiatku dovážali vodnými cestami. Až rozvoj budovania železníc umožnil efektívne prekonanie rozsiahlych východoeurópskych priestorov. Pri kolonizácii stepného pásma na juhovýchodnej Ukrajine bolo postupne odkrývané aj nerastné bohatstvo tejto oblasti. Časovo toto obdobie spadalo do 60-tych a 70-tych rokov 19. storočia, kedy navyše zrušenie nevoľníctva aspoň čiastočne uvoľnilo pracovné sily vidieka pre priemysel. Zároveň otvorenie sa trhu Ruského impéria zahraničným investíciám umožnilo rýchle budovanie železníc i priemyselných podnikov a otváranie ložísk nerastných surovín, ťažených pomocou vtedy najmodernejších technológií. V oblasti Donbasu sa prudko zvyšoval objem ťažby uhlia. Kým v r. 1860 pokrýval Donbas 1/3 ruskej spotreby, v r. 1900 už 2/3, pričom v absolútnom objeme sa v tomto období jeho ťažba zdesaťnásobila. Jedným z novozaložených centier regiónu sa stala Juzovka pomenovaná podľa britského podnikateľa J. Hughessa a neskôr bola bolševikmi premenovaná na Stalino a potom na Doneck (Kumičák 2022). Ešte dramatickejšie sa rozvinula ťažba železnej rudy pri Krivom Rohu, kde narástla 150-krát a tvorila 52 % celoruskej ťažby (Rychlík a kol. 2015). Významná bola aj výroba strojov, najmä pre potreby poľnohospodárstva, pričom výroba sa koncentrovala k dolnému Dnepru, ale aj do Kyjeva, Charkova, Odesy a Mykolajiva. Možno povedať, že najmä východná Ukrajina sa stala už na konci epochy cárskeho Ruska kľúčovou hospodárskou oblasťou celého impéria. Niet preto divu, že pre dynamicky sa rozvíjajúce južné časti Ruského impéria sa používal názov Novorusko.

Spolu s ekonomickým a demografickým rozvojom Ukrajiny postupoval aj kultúrny rozvoj ukrajinského národa napriek odporu cárskej moci. Tá ukrajinské národné obrodzenie vnímala ako ohrozenie cárskeho centralizmu, ktorý sa čoraz viac stotožňoval s rusifikáciou ríše. Najviditeľnejším prejavom potláčania ukrajinského národného obrodzenia bolo i zaznávanie názvu Ukrajina, Ukrajinec, hoci tento pojem sa počnúc 17. storočím stával čoraz rozšírenejším. Cárske štatistiky pri prvom celoruskom sčítaní v r. 1897 rozlišovali len Malorusov a Veľkorusov. Kým za Veľkorusov považo-

vali obyvateľov centrálného Ruska, ako Malorusi bolo označované slovanské obyvateľstvo nielen Ukrajiny, ale aj južného Ruska. Ešte zložitejšia bola situácia na území rakúskej Haliče, nehovoriac už o severozápadnom Uhorsku, kde národné povedomie bolo veľmi kolísavé a slabé, pričom sa ešte nedokázalo odpútať od stredovekého vnímania, kde sa pod pojmom Rus, resp. ruskij sa označovali východní Slovania východného obradu. Až postupne, najmä na území Uhorska, sa vytvoril a čiastočne ustálil pojem Rusín, no i tak sa nemalá časť obyvateľstva stotožnila aj s myšlienkou, že sú Rusi v zmysle etnickom.

20. storočie – obdobie opakujúcej sa skazy i obnovy

Prvou katastrofou po úspešnom polstoročí rozvoja Ukrajiny po roku 1860 sa stala 1. svetová vojna a následne občianska vojna. Od začiatku 1. svetovej vojny boli západné časti súčasnej Ukrajiny 4 roky ničené neustálymi bojmi na frontovej línii v Haliči a Volyni. V roku 1918 sa stala Ukrajina hlavnou korisťou Nemecka a Rakúsko-Uhorska, ktoré si v brest-litovskom mieri uzavretom s bolševickou vládou Ruska vynútili okrem iného nie náhodou okupáciu celej Ukrajiny i s Donbasom až po Rostov na Done. Drancovanie zásob potravín i surovín malo pomôcť odvrátiť blížiaci sa kolaps vojnových ekonomík týchto Centrálnych mocností, ktoré tak mali šancu vrhnúť svoje posledné sily do rozhodujúceho boja na západnom fronte. V snahe oslabiť prípadný odpor domáceho obyvateľstva na okupovanom území podporovali Nemci a Rakúšania ukrajinskú túžbu po slobode a pod ich ochranou vznikol zárodok moderného ukrajinského štátu, tzv. hetmanát alebo hetmančina. Na druhú stranu si však okupanti dali pozor, aby novej Ukrajine nedali do rúk skutočnú moc (Bojko, Gonč 1997). Dôsledkom bola potom jej rýchla porážka po ústupe nemeckých vojsk na konci prvej svetovej vojny na prelome rokov 1918 – 1919.

Ako sa čoskoro ukázalo, ešte horšia než nemecko-rakúska okupácia bola pre Ukrajinu anarchia a teror občianskej vojny, kde sa južná Ukrajina a Krym stali základňou bielych – odporcov bolševikov, takže drancovanie a vojnové ničenie najúrodnejších a najbohatších oblastí Ukrajiny pokračovalo so zvýšenou intenzitou ďalšie dva a pol roka. Hladomor na kon-

ci občianskej vojny si len na Ukrajine vyžiadala v rokoch 1921 – 23 asi 1 mil. obetí. Nasledoval odchod zahraničných investorov, ktorým víťazní bolševici skonfiškovali ich priemyselné podniky a odmietli splácať staré dlhy... (Zubov 2014).

Po krátkom zmiernení represíí v 20-tych rokoch 20. storočia nasledoval ďalší zlom – Stalinova násilná kolektivizácia a umele vyvolaný hladomor v r. 1932 – 34, ktorý si len na Ukrajine vyžiadal ďalších asi 4 – 5 mil. obetí. Bola to vysoká cena za rozbehnutie ďalšej industrializácie, ktorá znamenala jednak rozšírenie ťažby uhlia na Donbase, ale aj zvýšenie produkcie elektriny najmä vďaka gigantickej priehrade na Dnepri (DneproGES) postavenej americkými odborníkmi, rovnako ako viaceré priemyselné podniky (Kumičák 2022). Chýbajúci kapitál na nákup zahraničných licencií a know how sa získaval práve vývozom obilia a surovín, aj za cenu životov vlastných občanov. Za cenu podobných opatrení vznikli na Ukrajine stovky nových priemyselných podnikov a celkový objem priemyselnej výroby sa v r. 1928 – 37 zvýšil 3,5 až 5,5 násobne (podľa zahraničných a oficiálnych zdrojov) (Rychlík a kol. 2015).

Ako sa opäť ukázalo, aj hrôzy stalinského teroru 30-tych rokov boli len predohrou k ešte väčšiemu ničeniu Ukrajiny počas 2. svetovej vojny. Súčasťou západnú Ukrajinu postihla vojna už od septembra 1939, kedy ju od Poľska dobyl Stalinov Sovietsky zväz a následne tu rozpútal svoj systematický teror. Od júna 1941 sa zasa postupne celá Ukrajina stala bojiskom osudového stretnutia dvoch diktatúr – nacizmu a komunizmu. Jedna i druhá používala k obyvateľom Ukrajiny maximálne brutálny prístup – Nemci, napriek tomu, že boli na západnej Ukrajine miestnymi vítaní ako osloboditelia, sa chovali bezohľadne a ich záujmom bolo ešte brutálnejšie ako pred 23 rokmi z krajiny vyčerpať všetko čo sa dalo, od potravín, cez suroviny, až po pracovnú silu. A to nehovoríme o brutálnom „divokom“ holokauste guľkou v podobe masových popráv početného židovského obyvateľstva (najmä mestského) na západnej Ukrajine, ktoré si vyžiadalo až 1,5 milióna obetí (Hajda a kol. 2022). No ani Sovieti nejednali ohľaduplne, v rámci taktiky spálenej zeme sa všetko, čo sa dalo a stihlo, odvážalo na východ za Volgu – fabriky, stroje, zariadenia, niektoré strategické zásoby a tiež kvalifikovaný personál. Naopak, čo sa odviezť nedalo, to sa zničilo, len aby to nepadlo

do rúk nepriateľa – to platilo nielen pre strategické objekty, ale aj pre zásoby potravín, budovy a iné. Taktiež evakuácia obyčajných civilistov neprichádzala do úvahy, no na druhú stranu ak prežili, „previnili“ sa z pohľadu stalinského systému tým, že zostali na Nemcami okupovanom území (Bellamy 2011). Aby toho nebolo málo, tak viaceré strategické mestá, najmä na východnej Ukrajine, prešli niekoľkokrát z rúk do rúk. Čo prestalo katastrofou z rokov 1941 a 1942 zasa ničili v rokoch 1943 – 1944 ustupujúci Nemci – medzi najviac postihnuté patrili mestá Charkov, či oblasť Donbasu. V druhej svetovej vojne zahynulo podľa odhadov asi 5 – 7 mil. obyvateľov Ukrajiny, t. j. 12 – 17 % obyvateľov. Ďalších 10 mil. ľudí zostalo bez domova, poškodených alebo zničených bolo 80 % priemyselných podnikov a celkové materiálne straty predstavovali asi 40 % národného bohatstva krajiny (Hajda a kol. 2022). Iba chabou útechou mohlo byť, že sovietska Ukrajina (spolu s Bieloruskom) sa stali popri celom Sovietskom zväze samostatnými zakladajúcimi členmi OSN, oficiálne ako uznanie ich obrovských obetí, no v skutočnosti preto, lebo Stalin tak miesto jedného hlasu získal hneď 3 (pôvodne chcel 16 za každú vtedajšiu zväzovú republiku).

Obdobie povojnového Sovietskeho zväzu znamenalo postupnú rekonštrukciu a rozvoj. Na jednej strane bola Ukrajina chápaná ako jedna z jadrových oblastí Sovietskeho zväzu (spolu s Ruskom a Bieloruskom), na druhú stranu u vedúcich predstaviteľov v Moskve vyvolával nevoľu a neskôr obavu rastúci ukrajinský nacionalizmus, ku ktorému sa klonila aj časť ukrajinských komunistov. Rozhodne však medzi nich nepatril Chruščov (ako tvrdí kremľská propaganda) – pochádzal z južného Ruska a k Ukrajine ho viazala najmä stranícka kariéra, ktorá spočívala v organizovaní stalinských čistiek a represíí v 30-tych rokoch a nekompetentné zasahovanie do vedenia bojov počas vojny v r. 1942, ktoré boli jednou z príčin straty východnej Ukrajiny, prvého zničenia Charkova a postupu Nemcov až k Stalingradu. Nebol to ani sám Chruščov, ktorý by sa svojoľne rozhodol obdarovať Ukrajinu dovedy ruským Krymom. Išlo o pomerne zdĺhavú procedúru, na ktorej sa podieľalo celé vtedajšie kolektívne vedenie ZSRR (po Stalinovej smrti). Praktickým zmyslom bolo v rámci centralizácie a efektivity riadenia previesť Krymskú autonómnu republiku z rámca Ruskej fe-

derácie do sovietskej Ukrajiny, odkiaľ čerpal Krym vodu i energiu a s ktorou mal pozemné spojenie. Z pohľadu vtedajších obyvateľov išlo o formalitu v rámci spoločného štátu. Ukrajinskému nacionalizmu mohol imponovať najmä ten fakt, že odovzdanie Krymu bolo načosované na 300. výročie podpisu dohody v Perejaslavli. Teda za podriadenie sa Rusku (Moskve) dostala Ukrajina „odmenu“. V skutočnosti však napriek čiastočnému uvoľneniu pomerov v postalinovom období si moskovské vedenie uchovávalo kontrolu nad všetkými zväzovými republikami.

Východná a juhovýchodná Ukrajina sa napriek utrpeným škodám stali čoskoro po vojne opäť kľúčovými oblasťami sovietskej ekonomiky. V centrálne plánovanom hospodárstve boli tieto oblasti preferované – na troskách zničených miest boli postavené v podstate nové „socialistické“ panelákové mestá a priemyselné komplexy – nebolo sa treba zdržovať rekonštrukciou, stavalo sa zväčša odznova. Životná úroveň v týchto regiónoch bola na sovietske pomery nadštandardná a výrazne vyššia ako na vidieku. Práve tu sa ľahšie presadzovala koncepcia nového ruskojazyčného sovietskeho človeka zbaveného nacionalizmu – aj preto, že priemyselné centrá sa stávali taviacim kotlom národov Sovietskeho zväzu. Tak ako sa tu bežní ľudia – baníci a robotníci strategických podnikov tešili z prednostne pridelovaných bytov, relatívne slušných plátov, prednostne zásobovaných obchodov, tak sa aj miestni stranícki funkcionári dostávali kvôli významu svojich postov často rýchlejšie po rebríčku sovietskej moci – najvyššie z nich Leonid Brežnev – syn ruských prisťahovalcov, oceliarských robotníkov v Dnepropetrovskej oblasti (dnes Dnipro). Nečudo, že podpora sovietskeho systému na východnej Ukrajine bola pomerne pevná.

Naopak baštou ukrajinského nacionalizmu sa stával zanedbávaný vidiek najmä na západnej Ukrajine. Tá sa stala periférnou pohraničnou oblasťou, hoci mala samozrejme strategický význam. Práve preto tu aj rusifikácia postupovala podstatne pomalšie a prítlačivosť sovietskeho systému bledla pri pomerne čerstvých spomienkach na tvrdé boje ukrajinských nacionalistov (banderovcov/partizánov) proti sovietskej moci (posledné oddiely boli zničené až začiatkom 50-tych rokov). Rovnako podstatne čerstvejšie boli aj spomienky na násilnú kolektivizáciu a trpkosť pri spomienke na skonfiškova-

né hospodárstva na donedávna poľských či československých územiach.

Ako celok sa Ukrajina v druhej polovici 20. storočia nepochybne rozvíjala, no jej ekonomika nebola budovaná izolovane, ale ako nedeliteľná súčasť sovietskej ekonomiky. Jednotlivé podniky navzájom od seba záviseli pri dodávkach komponentov, či surovín bez ohľadu na to, v ktorej zväzovej republike ležali. Ukrajina ako druhá najľudnatejšia a ekonomicky najvýkonnejšia krajina zväzu disponovala aj kvalifikovanou pracovnou silou. Napriek celkovo nedostatočnému zásobovaniu obyvateľstva v Sovietskom zväze, vrátane základných potravín, si obyvatelia na úrodnej Ukrajine dokázali dopestovať a dochovať dostatok potravín pre vlastnú potrebu, ba aj pre čierny trh na svojich záhumienkoch, nad ktorými už režim od 60-tych rokov „privieral oči“ (Zubov a kol. 2015). Avšak ako celok sa sovietsky systém rútil do záhuby. Neefektívna ekonomika nedokázala zabezpečiť ani dostatočnú produkciu pre obyvateľstvo, ani nahromadiť kapitál na nevyhnutné investície do modernizácie výroby. Infraštruktúra zastarávala, energetická náročnosť priemyslu predražovala výrobu. Úpadok sa najdlhšie vyhýbal strategickému vojensko-priemyselnému komplexu, ktorý bol preferovaný a ku ktorému patrili aj mnohé podniky na Ukrajine (vrátane výroby lietadiel). Druhým sektorom bol jadrový sektor – vojenský i civilný. Na Ukrajine bola po Rusku umiestnená druhá najväčšia časť jadrového arzenálu ZSSR. Mohutný priemysel musel mať dostatočné zdroje energie, ktoré nemohla zabezpečiť ani ohromná kaskáda vodných diel na Dnepri (niekoľkonásobne prevyšujúca výkon pôvodného DneproGESu), ani početné tepelné elektrárne na Donbase, či v prístavných mestách. Preto bolo postupne na Ukrajine vybudovaných 5 jadrových elektrární. A práve tu sa stala katastrofa, keď v roku 1986 vybuchol jeden z reaktorov Černobyľskej jadrovej elektrárne neďaleko Kyjeva. Táto tragédia sa stala zároveň zjavnou ukážkou prehnitosti sovietskeho systému, ktorý nebol schopný zabezpečiť efektívne riadenie takých strategických zariadení, ktoré by podobnej nehode zabránilo a ešte sa skompromitoval snahou celú tragédiu „ututlať“. Pre Ukrajinu bol v tom momente šťastím smer vetra, ktorý rádioaktívny oblak odviaľ na sever (na územie Bieloruska) a hlavne preč od neďalekého Kyjeva...

Na neistej ceste k nezávislej Ukrajine

Problémy sa však množili na všetkých stranách a čoraz bezradnejšie sovietske vedenie na čele s M. Gorbačovom ich nebolo schopné riešiť. Mnohí dovtedy stranickí funkcionári v jednotlivých zväzových republikách sa stále menej oháňali komunistickými heslami, no o to viac oprašovali nacionalistické heslá. Hoci na Ukrajine, najmä západnej, boli citeľné túžby po národnej emancipácii, v jej ťažiskových priemyselných mestských centrách zostávala dominantná myšlienka zachovania Sovietskeho zväzu. Nielen ekonomické, ale aj osobné väzby už boli veľmi silné. Ak sa vôbec niekedy podarilo boľševikom vytvoriť sovietskych ľudí, tak to bolo na Donbase. Hovorili síce po rusky, ale necítili sa byť celkom Rusmi. Mnohí mali v dokladoch ukrajinskú národnosť, no skôr ju chápali ako republikovú príslušnosť...

Túto rozpoltenosť vnímalo aj stranické vedenie v Kyjeve, ktoré si bolo vedomé previazanosti sovietskej ekonomiky. Dramatický ekonomický a čiastočne i politický vývoj Ukrajiny v prvých dvoch dekádach nezávislosti ukázal opodstatnenosť týchto obáv. Boli to ruskí predstavitelia na čele s prezidentom B. Jeľcinom, ktorí si z rôznych dôvodov želali v roku 1991 rozpustenie Sovietskeho zväzu. Naopak aj väčšina nacionálne cítiacich Ukrajincov chcela, aby bola v rámci Sovietskeho zväzu rešpektovaná kultúrna a jazyková osobitosť ich národa, no nepožadovali odchod zo zväzu, a už vôbec nie okamžitý (ako napr. pobaltské republiky) – v referende konanom v marci 1991 sa 70 % obyvateľov Ukrajiny vyslovilo za pokračovanie Sovietskeho zväzu a dokonca 80 % sa vyslovilo za to, aby Ukrajina zostala jeho súčasťou. Len v troch západných oblastiach Ukrajiny zaradili do referenda aj otázku vyhlásenia úplnej nezávislosti Ukrajiny, ktorú tamojší voliči masovo podporili (Rychlík a kol. 2015).

Rýchly ekonomický kolaps väčšiny bývalých sovietskych republík po rozpustení Sovietskeho zväzu bol šokom. Je symptomatické, že jeden z najťažších ekonomických prepádov v celom bývalom ZSSR zažila práve Ukrajina, ktorá predtým patrila medzi najprosperujúcejšie republiky. Problémom bol rozpad trhov, ale aj netransparentná privatizácia, ktorá viedla fakticky k rozkradnutiu štát-

neho majetku. HDP Ukrajiny neustále klesalo až do roku 2000 (vtedy kleslo na polovicu úrovne pred vyhlásením nezávislosti). Ešte koncom 20. storočia stačila v priebehu 5 rokov skrachovať v hyperinflácii prvá ukrajinská mena – karbovanec, ktorá bola v r. 1996 nahradená hrivnou. Až na prahu 21. storočia sa pomaly začala situácia zlepšovať a ekonomické ukazovatele stúpať. No zároveň sa zostroval vnútropolitický boj, ktorý sa čoraz zjavnejšie prepájal aj so zahranično-politickou orientáciou krajiny. Už v roku 2004 otriasli krajinou politické nepokoje známe ako Oranžová revolúcia. Príčinou boli zmanipulované voľby, ktoré mali do čela krajiny priviesť proruského oligarchu z Donbasu – V. Janukovyča, kým jeho protikandidáta – prozápadného V. Juščenka sa pokúsili otráviť dioxíni. Masové protesty napokon donútili ukrajinský najvyšší súd prikázať opakovať 2. kolo prezidentských volieb, ktoré vyhral Juščenko. Nádeje Ukrajincov na ďalšie zlepšovanie životnej úrovne však zmarili čoraz ostrejšie politické rozbroje, všadeprítomná korupcia, ako aj stále aktívnejšia politika Ruska pod vedením V. Putina, ktorému sa nepozdávala závislosť ruského exportu ropy a zemného plynu od tranzitu cez Ukrajinu. K tomu prišla ešte svetová finančná kríza v rokoch 2008 a 2009. A tak znova prevládla nostalgia za starými dobrými časmi a voľby vyhral ten, kto vyvolával nádej, že ich vráti – oligarcha Janukovyč. Ten sa z rôznych dôvodov rozhodol lavírovať medzi Ruskom a EÚ, no napokon krátko pred podpísaním asociačnej dohody s EÚ na jeseň 2013 oznámil zmenu orientácie ukrajinskej politiky smerom na východ – to opäť vyhnalo masy do ulíc Kyjeva a zrodil sa fenomén Majdanu. Tentoraz prerástli nepokoje po niekoľkých týždňoch do populárnych bojov a následného zvrhnutia, resp. úteku prezidenta do Ruska. O ďalších pár týždňov už neoznačení „zelení mužičkovia“ obsadili Krym, aby si vzápätí pripli ruské označenia a zabezpečili referendum o pripojení Krymu k Rusku a o ďalší mesiac iní po rusky hovoriaci ozbrojenci v mestách Doneck a Luhansk vyhlásili „ľudové republiky“ ako odraz ilúzie o návrate sovietskych čias.

Namiesto záveru

Hoci sa tomu mnohé médiá vyhýbali (nehovoriac už o politikoch), už v roku 2014 vypukla na východnej Ukrajine vojna. Vojna ktorá trvá doposiaľ a ktorej intenzita od 24. februára 2022 je už taká,

že sa nemožno pojmu „vojna“ nijako vyhnúť (iba ak ho úradne niekto zakáže, ako to spravil ruský prezident Putin). Ukrajina a opäť najmä tá východná, sa znova po niečo vyše polstoročí zotavovania dostala do fázy ničenia, ktorého rozsah si v teple svojich domov sotva dokážeme predstaviť.

Ako sme sa pokúsili vo veľmi zhutnenej podobe poukázať, Ukrajina rozhodne nie je krajina na okraji v zmysle bezvýznamnosti, či nedôležitosti. Práve naopak, nie naše územie, dokonca ani nie oblúk Východných Karpát, ale práve široký pás stepí a lesostepí tiahnuci sa od východných úbočí Karpát až k Čiernemu a Azovskému moru, prerušený mohutnými tokmi Dnestra a Dnepra bol tým rozhodujúcim priestorom, kde sa stretával západ s východom a sever s juhom. Práve tu sa miešali rôzne kultúrne, ekonomické a mocenské vplyvy, práve tu sa odohrávali rozhodujúce, priam osudové boje, ktorých výsledok hlboko ovplyvnil danie ďaleko za hranicami dnešnej Ukrajiny. Krajina podchvíľou pustošená ničivými vpádmi, či hordami okupačných armád sa vždy dokázala znova rozvinúť, no po čase sa znova stala načas korisťou votrelcov. Pozoruhodné pri tom je, že málokterý z nich mal primárne za cieľ dobytí Ukrajiny, tá bola vždy len cestou k iným cieľom – k dobytí Osmanskej ríše, či k dobytí Moskvy, Ruska, alebo naopak k dobytí strednej a západnej Európy. A práve na to by sme nemali zabúdať. Rozdiel v súčasnej vojne na Ukrajine oproti minulosti je v jednom – prvýkrát v modernej histórii bojuje Ukrajina sama za seba za svoju nezávislosť. Tú síce získala už pred 31 rokmi, takpovediac škrtom pera, ale teraz ukazuje, že ju vie a chce brániť. Pretože ani tisíce dodaných zbraní nedokážu donútiť bojovať celý národ a navyše proti presile, ak by to sám nechcel.

Literatúra

- BALLOVÁ, D. 2022. Ruskí vojaci rabujú ukrajinské múzeá a galérie, aby v Moskve mohli prepísať históriu. Ukradli aj skýtske zlato. SME 3. 6. 2022
- BELLAMY CH. 2011. Absolutní válka – Sovětský svaz za druhé světové války. Praha: Academia, 774 s.
- BOJKO O., GONĚC V. 1997. Nejnovější dějiny Ukrajiny. Brno: JOTA, 267 s.
- GURŇÁK D. 2007. Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy – historickogeografická analýza. Bratislava: Osveta, 128 s.

slava: Kartprint, 208 s.

HAJDA A. a kol. 2022. Ukraine reunited under Soviet rule. In Encyclopaedia Britannica 2022 - Ukraine - History

HOMZA M, GURŇÁK D. 2014. Stredná Európa 1 Na začiatku stredoveku. Bratislava: Univerzita Komenského, 313 s.

HOMZA M., MALINOVSKÁ 2019. Haľiško-volynská kronika – Neznáme roz-

právania o rodine kráľov a kniežat východo-strednej Európy v 13. storočí. Martin: Matica Slovenská, 424 s.

KUMIČÁK J. 2022. Ako Rusi veľkú vojnu vyhrali... (časť I) ... alebo ako si soviety svoj priemysel vybudovali... SME 5. 5. 2022

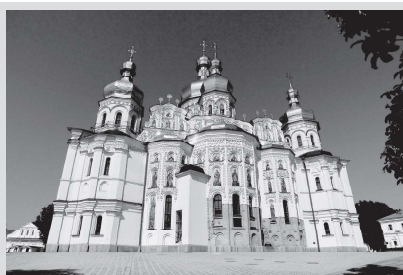
RYCHLÍK J., ZILYNSKIJ B., MAGOCSI P. R. 2015. Dějiny Ukrajiny, Praha: NLN,

524 s.

TÉRA M. 2019. Kyjevská Rus – dějiny, kultura, společnost. Červený Kostelec: Univerzita Pardubice & Pavel Mevart, 721 s.

ZUBOV, A. 2014. Dějiny Ruska 20. století díl I (1894-1939). Praha: Argo, 950 s.

ZUBOV, A. 2015. Dějiny Ruska 20. století díl II (1939-2010). Praha: Argo, 770 s.

01 Kyjev – Kyjevsko-pečerská lavra – Uspenský chrám

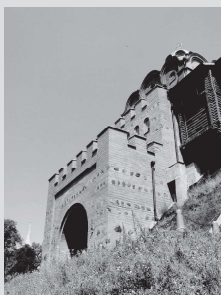
02 Kyjev – Sofijské nám. s pamätníkom Bohdana Chmelnického

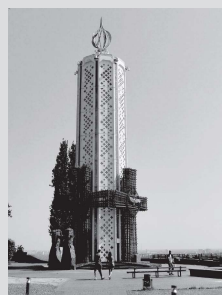
03 Kyjev – Majdan

04 Kyjev – Majdan – pamätník nezávislosti

05 Kyjev – Zlatá brána

06 Kyjev – pamätník genocídy (hladomoru)

07 Kyjev – bulvár Chreščatyk

08 Kyjev – staré mesto nad Dneprom

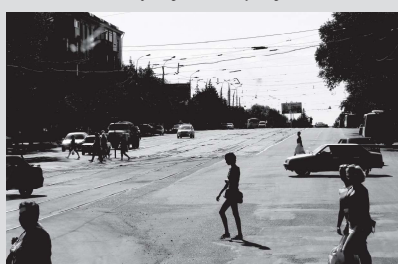
09 Užhorod – stopy minulosti – viacjazyčné nápisy

10 Zakarpacie – mizerná kvalita niektorých hlavných ciest

11 Donbas – obec Buhas pri diaľnici Mariupol'-Doneck rok pred vojnou (2013)

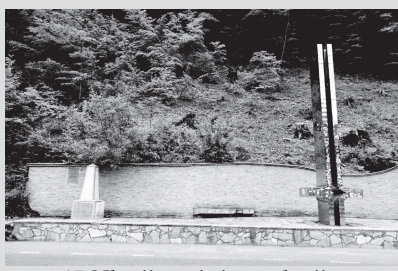
12 Ulica v Mariupole rok pred vojnou (2013)

13 Odesa – známe schody do prístavu

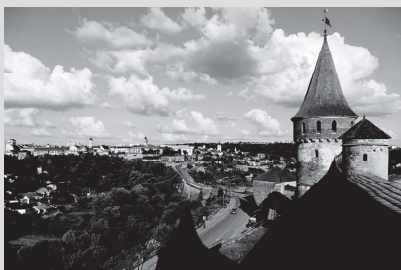
14 Bilhorod Dnistrovskij – staroveký Tyras, osmanský Akkerman pri ústí Dnestra

15 Ukrajina nie je na okraji – geografický stred Európy na Zakarpatí

16 Černivoc – aj po vyše storočí je v hlavnom meste Bukoviny vidno rakúsko-uhorský vplyv

17 Kamenec Podolský – tu končila stredná Európa – strategická pevnosť na poľsko-osmanskoro-ruskom pomedzí

18 Kozácka minulosť je stále pripomínaná

19 Donbas – mohutné haldy hlušiny

20 Slniečnicové lány pri pobreží Azovského mora

21 Zolnené pasienky a polia na západnej Ukrajine – Rivne

22 Nová diaľnica z Kyjeva na západ

23 Donbas – fabriky, haldy a umelé jazierka – v pozadí Makiivka

Popis fotiek:

01 Symbolom Kyjeva sú pamiatky na jeho slávnú stredovekú minulosť. Medzi ne patrí aj Kyjevsko-pečerská lávra – kláštorň komplex s ústredným Uspenským chrámom. Ten v novembri roku 1941 vyhodili do vzduchu sovietski diverzanti (len 40 min. po návšteve slovenského prezidenta J. Tisa, ktorý bol na inšpekcii slovenských jednotiek na východnom fronte – zámerom bol zrejme atentát na čo najväčšiu skupinu nacistických pohlavárov). Chrám bol obnovený až v rokoch 1998-2000. (Foto: D. Gurňák 2013)

02 Sofijské námestie – jedno z centrálnych námestí Kyjeva so sochou národného hrdinu Bohdana Chmeľnického. V pozadí chrám Sv. Sofie. (Foto: D. Gurňák 2013)

03 Mediálne najznámejšie námestie Ky-

jeva – Majdan – miesto viacerých nepokojov a najmä krvavých pouličných bojov na prelome rokov 2013-2014. Kto by bol povedal, že na mieste tohto záberu sa o pol roka bude strieľať a budú horieť barikády a niektoré okolité budovy? (Foto: D. Gurňák 2013)

04 Pamätník nezávislosti na námestí Majdan v Kyjeve. (Foto: D. Gurňák 2013)

05 Pozostatok starého stredovekého Kyjeva – rekonštrukcia mestskej Zlatej brány. (Foto: D. Gurňák 2013)

06 Pamätník ukrajinskej genocídy v Kyjeve – jeden z prvých sporov Ukrajiny s Ruskom na začiatku 21. storočia vypukol kvôli označeniu stalinského hladomoru 1932-1934. Ukrajina túto tragédiu označuje za genocídu ukrajinského národa – išlo o umelo vyvolaný hladomor zacielený najmä na Ukrajinu. Rusko toto označenie popiera a tvrdí, že išlo

„len“ o súčasť stalinských represálií namierených proti roľníkom všeobecne. Faktom je, že umierali aj státisíce ľudí v južných oblastiach Ruska, no najviac obetí bolo na Ukrajine. Počtom obetí by sa ukrajinská genocída zaradila hneď za nacistický holokaust. (Foto: D. Gurňák 2013)

07 Ťažko poškodený Kyjev bol po druhej svetovej vojne veľkolepo znovuvybudovaný – jeden z hlavných bulvárův v centre – Chreščatyk. (Foto: D. Gurňák 2013)

08 Kyjev vznikol na výraznom 100 metrov vysokom návrší nad západným brehom Dnepra, ktorý v meste dosahuje viac ako dvojnásobnú šírku oproti Dunaju v Bratislave. (Foto: D. Gurňák 2013)

09 Pestrá minulosť sa dá pozorovať na pôvodnej omietke bývalej starej reštaurácie v centre Užhorodu – hrdí sa zachovanými reklamnými nápismi z prvej polovice 20. storočia. Ponúkajú jedlá v češtine i maďarčine. (Foto: D. Gurňák 2019)

10 Kvalita ciest na Ukrajine bola aj pred vojnou veľmi rôzna. Záviselo od schopností, kontaktov, vládnych dotácií i miery korupcie regionálnych politikov. Takto žiaľ vyzerá „hlavná“ cesta na východe Zakarpattia. (Foto: D. Gurňák 2019)

11 Doneck bol už za sovietskej éry spojený s prístavom Mariupol' štvorprúdovou diaľnicou. Od roku 2014 sa práve jej línia stala frontovou líniou medzi separatistickým územím a územím pod kontrolou ukrajinskej vlády. Obec Buhas v pozadí je od jari 2022 dobytá (pro-) ruskými silami. (Foto: D. Gurňák 2013)

12 Mariupol sa do roku 2022 nijako nelíšil od iných východoukrajinských miest – široké ulice s rozbitým asfaltom, ošarpané bytovky a veľké fabriky... (Foto: D. Gurňák 2013)

13 Odesa napriek tomu, že je na európske pomery mladé mesto, ktorého história len o málo prekračuje 200 rokov má (mala?) neopakovateľnú atmosféru. Známe schody, preslávené historicky prvým akčne strihaným nemým filmom Krížnik Potemkin od S. Ejzenštajna z r. 1925, spájajú centrum mesta s prístavom. Ten je najdôležitejším ukrajinským prístavom. (Foto: D. Gurňák 2019)

14 Nad ústím Dnestra sa v meste Bilhorod Dnistrovskiyi týčia opustené múry starej osmanskej pevnosti Akkerman a pod nimi základy starovekého grécke-

ho a rímskeho Tyrasu. (Foto: D. Gurňák 2019)

15 Ukrajina naozaj nie je na okraji Európy, ba má aj „svoj“ stred Európy a vypočítali ho ešte za čias Rakúsko-Uhorska viedenskí zememerači, ktorí dúfali, že im vyjde okolie Viedne. K ich sklamaniu im však vyšiel breh horného toku Tisy neďaleko obce Rachiv na východe Zakarpattia. Vľavo pôvodný rakúsko-uhorský míľnik, vpravo nový ukrajinský. (Foto: D. Gurňák 2019)

16 Černivcy – aj po vyše storočí je v hlavnom meste Bukoviny vidno rakúsko-uhorský vplyv. Dlažba ešte pamätá cisár pána Františka Jozefa II., ktorý má v meste aj pamätnú tabuľu – podporil založenie miestnej univerzity. Bukovina bola totiž vtedy najvýchodnejšia krajina Rakúska. (Foto: D. Gurňák 2019)

17 Kamenec Podolský – tu končila stredná Európa – strategická a dnes romantická pevnosť na poľsko-osmansko-ruskom pomedzí sa stala dejiskom viacerých osudových stretnutí. Historické mesto svojou polohou môže konkurovať Toledu, či bulharskému Veľkému Tarnovu... (Foto: D. Gurňák 2019)

18 Ukrajinci sú pyšní na svoju minulosť, ktorej neoddeliteľnou súčasťou sú i kozácke tradície. Tie zase neskryjú vplyvy kočovníkov z vnútrozemia Ázie... (Foto: D. Gurňák 2019)

19 Dominantným prvkom krajiny Donbasu sa postupne od konca 19. storočia stali čoraz mohutnejšie haldy vyťaženej hlušiny – kvalitné čierne uhlie sa tu ťaží hlbšie až 3 km pod povrchom. Problémom už pred vojnou bola bezpečnosť ťažby – bane na Donbase patrili už na začiatku 21. storočia k najrizikovejším na svete. Banské nešťastia sa tu stávali až príliš často, príčinou neboli len extrémne podmienky, ale aj zastaraná infraštruktúra, korupcia a snaha oligarchov maximalizovať svoje zisky. (Foto: D. Gurňák 2013)

20 Juhovýchodná Ukrajina i priľahlé oblasti južného Ruska boli najvýznamnejšími oblasťami pestovania slnečnice. Slnečnicové lány pri pobreží Azovského mora. (Foto: D. Gurňák 2013)

21 Kým juhovýchodná Ukrajina trpí často v lete nedostatkom zrážok, západná je svieža. Lány sa striedajú s pasienkami. V pozadí mesto Rivne. (Foto: D. Gurňák 2019)

22 O túžbe smerovania podstatnej časti

Ukrajiny do budúcnosti nebolo už dlhé roky pochýb. Kým z Kyjeva na východ boli cesty rozbité a nové sa veľmi nestavali, smerom na západ sa urýchlene budovala nová moderná diaľnica. Diaľnica Kyjev – Rivne. (Foto: D. Gurňák 2013)

23 Typická krajina Donbasu, nad nevysokými pahorkami sa týčia haldy hlušiny, medzi nimi stoja bane, továrne a elektrárne. Depresie zaplňujú jazerá a medzi nimi sa kľukovia miestne rieky. A medzi tým panelákové mestá – v pozadí Makiivka východne od Donecka. (Foto: D. Gurňák 2013)